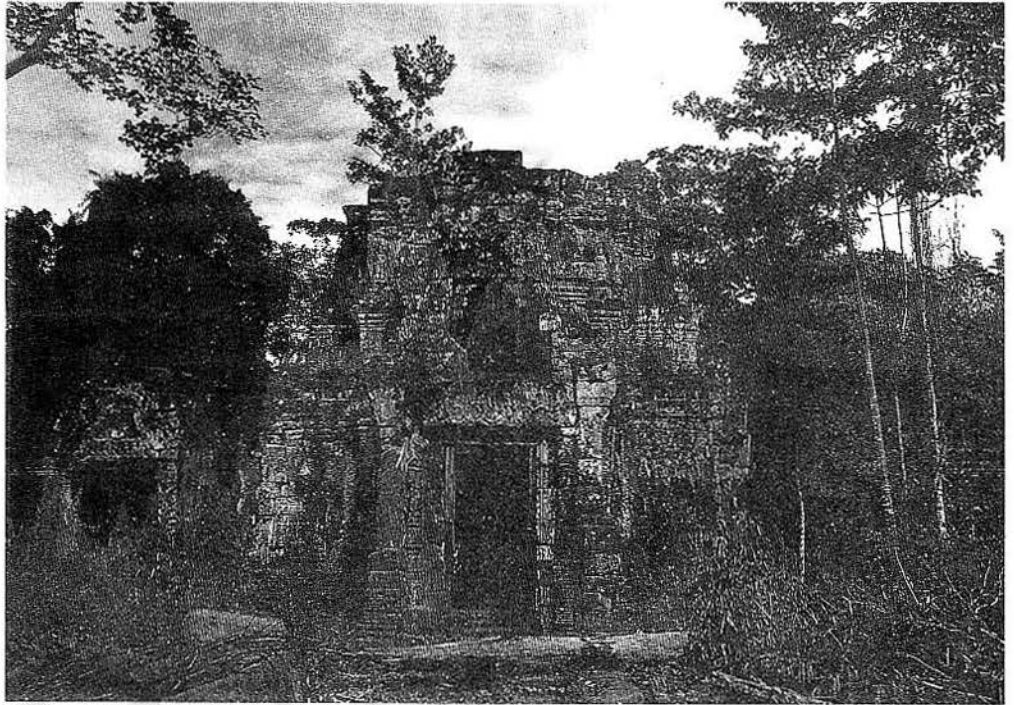

บทความ
พิเศษ

ปราสาทพระขรรค์ ซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ที่พักคนเดินทาง ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ศาสตราจารย์ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล
ทรงแปลจากบทความภาษาฝรั่งเศสของ
ศาสตราจารย์ ยอช เซคส์
จากหนังสือเรื่อง บทความเกี่ยวกับอาณาจักรขอม
(Articles sur le Pays Khmer ค.ศ. ๑๙๘๕)

จารึกบทที่ ๑๒๒ ถึง ๑๒๖ ของปราสาทพระขรรค์ในประเทศ
กัมพูชากล่าวถึงที่พักคนเดินทาง ๑๒๑ แห่ง ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่
๗ ทรงสร้างตามทางเดินที่มีอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์ตั้ง
ต่อไปนี้คือ

“บนทางเดินจากเมืองยโสธรปุระไปยังราชธานีของประเทศ
จัมปา (พระองค์ได้ทรงสร้าง) ที่พักคนเดินทางพร้อมด้วยไฟ
(วหนิคฤหะ) ๔๗ แห่ง จากราชธานี (เมืองยโสธรปุระ) ไปยัง
เมืองวิมาย (มี) ที่พักพร้อมด้วยไฟ ๑๗ แห่ง จากราชธานีไป
ยังเมืองชัยวดี จากเมืองนี้ไปยังเมืองชัยสิงหวดี จากนั้นไปยัง
เมืองชัยวีรวดี จากเมืองนั้นไปยังเมืองชัยราชศิริ จากเมืองชัย
ราชศิริไปยังเมืองศรีสุวีรปุรี จากเมืองนั้นไปยังเมืองยโสธรปุระ

(ตามทางเดินนั้น) มีที่พักพร้อมไฟ ๔๔ แห่ง มีแห่งหนึ่งที่ศรี
สุริยบรรพต แห่งหนึ่งที่เมืองศรีวิษยาทิตยปุระ แห่งหนึ่งที่กัล
ยานสิทธิกะ รวมทั้งหมด ๑๒๑ แห่ง”

ที่พักคนเดินทางเหล่านี้ซึ่งมีไฟตรงกับอาคาร สร้างด้วยศิลา
ซึ่งในบัญชีของนายเดอลาจองก็แยบจัดไว้ว่าเป็น “โบราณสถานแบบ
ปราสาททัพนเจย” และใน ค.ศ. ๑๙๒๕ นายฟิโนต์ก็ได้ศึกษาไว้อย่าง
สั้น ๆ โดยเรียกว่า “ธรรมศาลา” จารึกปราสาทพระขรรค์ได้กล่าวไว้
ว่ามี ๕๗ แห่งบนทางระหว่างเมืองพระนคร (อังกอร์) กับราชธานี
ของประเทศจัมปา ๑๗ แห่งจากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมาย ๔๔
แห่งบนทางมีเมืองต่าง ๆ ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักกัน แห่งหนึ่งอยู่ที่เขา
พนมจิสอร์ และอีกสองแห่งยังไม่ทราบกันว่าอยู่ที่ใด คำกล่าวเช่นนี้
น่าจะนำผลการค้นคว้าทางด้านโบราณคดีมาเปรียบเทียบกับกันดู

ทางเดินไปยังประเทศจัมปา ขณะนั้นประเทศจัมปาแบ่งออก
เป็น ๒ ส่วน (ตามจารึกปราสาทพระขรรค์บทที่ ๑๖๖) มีราชธานีอยู่
ที่เมืองวิชัย (บิญตัญญู) และปานรุงคะ (ผันรัง) ตามลำดับ จากจารึก
ปราสาทพระขรรค์เราไม่สามารถทราบได้ว่ากล่าวถึงเมืองใดในที่นี้ ทั้ง
เมืองบิญตัญญูและผันรังต่างก็มีระยะเท่ากันตามทางนกบินจากเมือง

พระนคร เราจึงไม่สามารถตีความหมายได้จากจำนวนที่หักคนเดินทางที่มีกล่าวไว้ สิ่งที่เราสามารถทราบได้อย่างเดียวก็คือว่าระยะทางที่ห่างกันระหว่างที่หักคนเดินทางบนทางเดินสายนี้คงไม่มากไปกว่าบนทางเดินระหว่างเมืองพระนครและเมืองพิมาย จากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมายจารึกกล่าวว่ามีที่หักคนเดินทาง ๑๗ แห่ง หมายความว่า สำหรับ ๒๒.๕ กิโลเมตร ด้วยเหตุนี้ที่หักคนเดินทาง ๕๗ แห่ง ถ้าอยู่ห่างกันในระยะเดียวกันก็จะเป็นระยะทาง ๗๕๕ กิโลเมตร จากเมืองเสียมราฐไปยังเมืองฝั้นรั้ง ถ้าเดินทางตามถนนสมัยอาณาจักรขอมเป็นระยะทาง ๘๒๐ กิโลเมตร แต่ทางนี้ได้อ้อมไปทางเมืองไซ่ง่อน (ไฮจิมินห์ซิติ) ไม่ใช่ทางตรง ระยะทาง ๗๕๕ กิโลเมตรนี้ได้มาโดยสมมุติว่าทางที่ไปยังปราสาทหินพิมายนั้นที่หักคนเดินทางอยู่ห่างกันแต่ละ ๑๒.๕ กิโลเมตร ซึ่งก็คงไม่ห่างไกลจากความจริงนัก ไม่ว่าปลายทางสายนี้จะเป็นเมืองปญฺฑูหรือฝั้นรั้ง ก็คงเป็นความจริงที่ว่าจากเมืองพระนครทางนี้ก็คงจะเป็นทางที่นายเดอลาจองก็แยร์เรียกว่า "ทางสายตะวันออกเฉียงใต้" หรือ "ทางสายตะวันออก" ซึ่งยังคงเห็นมีร่องรอยอยู่ระหว่างเมืองพระนครและปราสาทพระขรรค์ที่กำแพงสวาย ในกรณีหลังนี้ที่หักคนเดินทางก็มีที่ปราสาทบึงมาลา ปราสาทห้วย ปราสาทตาเอง รวมทั้งอาคารอีกแห่งหนึ่งซึ่งนายเดอรูเว็คค้นพบใน ค.ศ. ๑๙๓๒ และที่ปราสาทพระขรรค์ ทั้งหมดนี้เป็นที่หักคนเดินทาง ๕๗ แห่งที่มีกล่าวไว้ในจารึกปราสาทพระขรรค์

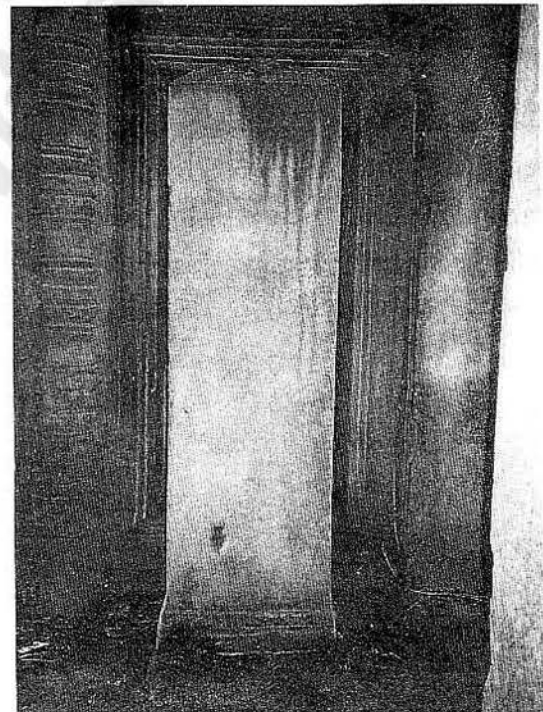
ทางเดินไปยังปราสาทหินพิมาย ทางนี้เรียกว่า "ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ" เชื่อมต่อเมืองพระนครกับเมืองพิมาย โดยผ่านช่องเสม็ดและปราสาทพนมรุ้ง ได้ค้นพบแล้ว ๘ แห่งในจำนวน ๑๗ แห่งที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก คือ ปราสาทพตุ ปราสาทสัมปฐ ปราสาทเสมานติง ปราสาทโอจรุง ปราสาทกุนมอน ปราสาทพรหมเกล ปราสาทหนองเพลิง และปราสาทสเสโป ระยะทางระหว่างปราสาทเหล่านี้ไม่เท่ากันเลยดังที่มีกล่าวไว้ในแผนผังของนายฟิโนต์ ระยะทางระหว่างเมืองพระนครและเมืองพิมายคือ ๒๒.๕ กิโลเมตร ระยะทางปานกลางระหว่างที่หักคนเดินทางทั้ง ๑๗ แห่ง ซึ่งสร้างขึ้นโดยพระราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็คือ ๑๒.๕ กิโลเมตร ระยะทางระหว่างปราสาทกุนมอน ปราสาทโอจรุง และปราสาทพรหมเกล ห่างกันราวแต่ละ ๑ กิโลเมตร ที่หักคนเดินทาง ๒ แห่งซึ่งตั้งอยู่ก่อนหน้าปราสาทโอจรุงในการเดินทางมาจากเมืองพระนคร คือ ปราสาทสัมปฐและปราสาทเสมานติง ห่างกัน ๑๘.๕ กิโลเมตร และปราสาทเสมานติงก็อยู่ห่างจากปราสาทโอจรุง ๑๘ กิโลเมตร ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าจากเมืองพระนครไปยังปราสาทพรหมเกลได้รู้จักที่หักคนเดินทางหมดแล้ว คงเหลือแต่เพียงระหว่างปราสาทพรหมเกลและปราสาทหินพิมายที่ควรจะค้นหาอีก ๙ แห่ง

ทางเดินจากเมืองพระนคร - เมืองชัยวัต ๗๑ - เมืองพระนคร ทางสายนี้มีที่หักคนเดินทาง ๔๔ แห่ง ถ้าเราใช้การคำนวณ

อย่างที่เข้ามาข้างต้น เราก็อาจกล่าวได้ว่าที่หักคนเดินทาง ๔๔ แห่งห่างกันแต่ละ ๑๒.๕ กิโลเมตร ด้วยเหตุนี้จะมีระยะทางยาวประมาณ ๕๔๐ กิโลเมตร ณ ที่นี้เป็นทางเดินจากเมืองพระนครและกลับมายังเมืองพระนครอีกภายหลังผ่านสถานที่ ๖ แห่ง ซึ่ง ๓ แห่งคือเมืองชัยสิงหวดี ชัยวีรวดี และชัยราชศิริ ได้กล่าวไว้ในจารึกปราสาทพระขรรค์ปีที่ ๑๑๕ และ ๑๑๗ แต่เราก็ไม่สามารถทราบได้ว่าสถานที่เหล่านี้ตั้งอยู่ที่ใด นอกจากทางที่กล่าวไว้ว่าสามารถเดินไปได้ยังเมืองพิมาย ปราสาทพระขรรค์ และเมืองกำแพงมแล้ว นายเดอลาจองก็แยร์ยังรู้จักทางเดินเก่าที่เชื่อมปราสาทบึงมาลา กับวัดภู โดยผ่านไปทางเกาะแกร์อีกด้วย และยังมีอีกทางหนึ่งซึ่งออกจากเมืองพระนครไปยังทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ โดยผ่านไปทางพนมสรง ทางทั้งสองทางนี้ไม่ปรากฏว่ามีที่หักคนเดินทางเหมือนกับที่ค้นพบบนทางจากเมืองพระนครไปยังเมืองพิมาย หรือจากเมืองพระนครไปยังปราสาทพระขรรค์ ถ้าทางเดินที่กล่าวไว้ในจารึกปราสาทพระขรรค์ปีที่ ๑๒๓-๑๒๕ มีส่วนใดส่วนหนึ่งที่ตรงกับทาง ๒ ทางนี้ ก็จำต้องยอมรับว่า "บ้านที่มีไฟ" ทุกแห่งนั้นสร้างด้วยไม้ แต่เราก็อาจตั้งคำถามได้ว่าเหตุใดในจารึกจึงมีคำว่า "ศาลา" อยู่ด้วย ในเมื่อการก่อสร้างเหล่านั้นก็ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ บางทีคำที่มีกล่าวไว้ในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์อาจจะเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารซึ่งสำเร็จแต่เพียงบางส่วนก็ได้

คำถามนี้ก็มืออยู่เช่นเดียวกันแก่ "บ้านซึ่งมีไฟ" ซึ่งเกี่ยวกับสุริยบรรพตคือพนมจิสอร์ ในจารึกปีที่ ๑๒๕ แต่ก็ไม่เคยได้ค้น

จารึกที่ปราสาทพระขรรค์ กล่าวถึงการสร้างที่หักคนเดินทาง ๑๒๑ แห่ง ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

พบอาคาร "แบบปราสาททัพนเจย" เลย อย่างไรก็ตามก็เดินออกไปจากที่พักคนเดินทาง ๑๒๑ แห่งที่มีกล่าวไว้ว่ามีอยู่ตามทางเดิน เรายังได้พบที่พักคนเดินทางที่ปราสาทพระนครคีในเมืองพระนครตามที่มีปรากฏอยู่ในจารึกบทที่ ๓๙ นอกจากนี้ก็ยังมีที่พักคนเดินทางที่ปราสาทตาพรหมและปราสาทบันทายฉมาร์อีก

ขอล่าไว้ด้วยว่าร้อยปีภายหลังรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พักคนเดินทางเหล่านี้ก็ยังคงมีอยู่ และทำให้เหตุจริงคือจิตตกวนแปลกใจและได้เขียนบันทึกไว้ว่า "บนทางเดินใหญ่เหล่านี้ มีที่พักคนเดินทางเหมือนกับสถานีม้าใช้ของเรา"

บทความเพิ่มเติมของผู้แปล

ศาสตราจารย์เซเดสได้เขียนบทความเรื่องนี้และตีพิมพ์ในวารสารของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ฉบับที่ ๔๐ ค.ศ. ๑๙๔๐ เป็นเวลา ๕๔ ปีมาแล้ว

เมืองพระนคร (อังกฤษ)
มีปราสาทมายนับเป็นจุดศูนย์กลาง

ในปัจจุบันได้ค้นพบที่พักคนเดินทางเพิ่มขึ้นในประเทศไทยสำหรับทางเดินมายังปราสาทหินพิมาย เช่น ปราสาทตาเมือน อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทบ้านบุ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เราอาจกล่าวถึงแผนผังของที่พักคนเดินทางเหล่านี้ได้ดังต่อไปนี้คือ

ที่พักคนเดินทางคงสร้างด้วยไม้ แต่มีปราสาทสร้างด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่เป็นที่สังเกต คือมีปราสาทประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งทรงเป็นที่พึ่งของผู้เดินทางอยู่ทางทิศตะวันตก ปราสาทนี้มีมุขค่อนข้างยาวออกไปทางทิศตะวันออก มีหน้าต่างหลายบานอยู่เฉพาะทางทิศใต้ของมุข อาคารศิลาแลงแห่งนี้บางครั้งก็แสดงให้เห็นว่านำแท่งศิลาเก่ามาใช้ในการก่อสร้างใหม่ เพราะยังคงมีลวดลายเก่าสลักอยู่ และบางครั้งก็มีพระพุทธรูปปางสมาธิอยู่ในซุ้มหลายองค์ตั้งอยู่บนยอดหลังคาของมุขที่ยื่นออกมาทางทิศตะวัน

ออกด้วย ไม่ปรากฏว่าได้ค้นพบกำแพงล้อมรอบ มุขนั้นยาวมีเนื้อที่มากจนทำให้สงสัยว่าจะให้ผู้เดินทางพักในมุขได้หรือไม่

อนึ่ง นายบรรเวท รุ่งรุจี ผู้อำนวยการสำนักงานโครงการนครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร ได้กรุณาเขียนบทความเพิ่มเติมมาให้ดังต่อไปนี้

"สำหรับที่พักคนเดินทางเท่าที่ค้นพบแล้วในเขตประเทศไทย โดยอาศัยลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมดังที่กล่าวมาแล้วเป็นข้อสังเกต สามารถเรียงลำดับได้ดังต่อไปนี้

๑. ปราสาทตาเมือน อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
๒. ปราสาททอม อำเภอ บ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
๓. ปราสาทบ้านบุ อำเภอ ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
๔. ปราสาทโคกปราสาท อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

๕. ปราสาทหนองปล่อง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
๖. ปราสาทเทพสถิตย์ กิ่งอำเภอนำนิจ จังหวัดบุรีรัมย์
๗. ปราสาทห้วยแคน อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

ดังนั้น ถ้าเชื่อว่าจะต้องมีที่พักคนเดินทางในเขตประเทศไทยอีก ๘ แห่งแล้ว ขณะนี้เท่าที่สามารถค้นพบแล้วคือ ๗ แห่ง ในช่วงระยะสุดท้ายจากอำเภอห้วยแถลงมายังอำเภอพิมาย ระยะทางประมาณ ๒๕ กิโลเมตร มีความเป็นไปได้ว่าน่าจะมีที่พักคนเดินทางอยู่สัก ๑ แห่ง ก่อนจะเข้าสู่ตัวเมืองพิมาย เพียงแต่ยังค้นไม่พบเท่านั้นเอง"

